

การปฏิบัติหลักวัตตบท 7 ในพระพุทธศาสนาเพื่อบังเกิดเป็นพระอินทร์ The Practice of Watabot 7 in Buddhism for Born as Indra

พระครูสุตภทธรธรรม

Phra Suthaphatharatham

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Chaiyaphum Buddhist College

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

วันที่รับบทความ (Received) : 13 ตุลาคม 2562

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 22 พฤศจิกายน 2562

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 27 พฤศจิกายน 2562

บทคัดย่อ

การปฏิบัติหลักวัตตบท 7 ในพระพุทธศาสนาเพื่อบังเกิดเป็นพระอินทร์ การปฏิบัติธรรมนั้นย่อมส่งผลถึงภาวะอันควรที่จะเป็นไปได้ในอนาคต เพราะได้สั่งสมคุณงามความดี และยึดหลักปฏิบัติอย่างถูกต้อง เมื่อผู้ใดก็ตามปรารถนาที่จะเป็นเทวดาพระอินทร์ ก็สามารถปฏิบัติหลักวัตตบท 7 ประการ คือ (1) เลี้ยงดูบิดามารดา โดยปฏิบัติเพื่อให้อภัยแก่ท่านเลี้ยงเรามา (2) การประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ มีการแสดงออกด้วยความเคารพและเชื่อฟัง (3) การเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน ต้องพูดด้วยความอ่อนน้อมไพเราะ (4) ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่ เสียสละทรัพย์สินอันมีค่าเพื่อประโยชน์สุขส่วนร่วม (5) มีวาจาสัตย์ ต้องมีสัจจะในการพูดแล้วปฏิบัติตามคำพูดของตนเองอย่างจริงจัง และเป็นคนไม่โกรธ สามารถยับยั้งอารมณ์ที่เกิดภายในของตนเองเพื่อการลดความฟุ้งซ่าน ซึ่งบุคคลที่อยู่ในโลกมนุษย์ก็สามารถปฏิบัติได้ เมื่อมีความตั้งใจและสร้างคุณงามความดีเพื่อให้เกิดเป็นบารมีแก่ตนเอง ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ปรารถนาที่จะเข้าถึงซึ่งเทวดาพระอินทร์ และย่อมอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

คำสำคัญ: การปฏิบัติ, หลักวัตตบท 7 , พระอินทร์

Abstract

The practice of Watabot 7 in Buddhist for Born as Indra, when the practice to Affecting the condition that should be possible in the future. Because he has accumulated virtue. And Adhere to the correct practice. When anyone wishes to be an Indra angel. Can practice the Watabot 7, Include (1) Raising parents By acting in accordance with His Highness, raising me (2) Conducting humble behavior towards the elders There is expression with respect and obedience. (3) Negotiation. Must speak modestly. (4) Being non-greedy. Sacrificing valuable assets for the benefit of shared happiness. (5) Having faithful words must be truthful in speaking and act seriously in one's own words. And was not angry Able to restrain your own inner

emotions for reducing distractions which people in the human world can practice when there is intention and create virtue in order to become a self-deed Naturally useful to those who desire to access Indra And live happily in the present.

Keywords: The Practice, Watabot 7, Indra

บทนำ

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ได้ตอบปัญหาเทวดาว่าเป็นหนึ่งในพุทธกิจประจำวันตั้งแต่เช้าจนถึงตอนใกล้รุ่งของวันใหม่ (รังษีสุนทร, 2549 : 35) ก็แสดงให้เห็นว่าเทวดามีอยู่จริงนอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้เทศนาธรรมว่าด้วยเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของเทวดา ได้แก่ “เทวธรรม” ซึ่งปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกมีใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในหมู่เทวดาเหล่านั้นมีเป็นจำนวนมาก ได้เข้าเฝ้าพร้อมกราบไหว้เราแล้วลุกยืนขึ้นอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นเทวดาเหล่านั้นยืนเรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์นับแต่นี้เป็นต้นไป 91 กัปป์พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ผู้เป็นกษัตริย์โดยพระชาติได้เสด็จอุบัติในชาติตติยสกุล เป็นโอรสทิฏฐะโดยพระโคตร พระชนมายุประมาณแปดหมื่นปี พระองค์ได้ตรัสรู้ที่ควงไม้แคฝอยแล้ว เราตถาคตได้เทศนาธรรมโปรดหมู่เทวดาเหล่านั้นว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยhiriและโอตตปัปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก” (ขุ.ชา.(ไทย) 27/6/3.) ในประวัติพระพุทธศาสนา นับได้ว่า พระอินทร์มีบทบาทมากกว่าเทวดาองค์อื่น จะถือว่าเป็นเทวดาที่มีความสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาก็ได้ เมื่อใดที่พุทธบริษัทมีความเดือดร้อน เมื่อนั้นพระอินทร์จะทรงรู้สึกไม่สบายพระทัย มีคำบรรยายว่า อาสนะของพระองค์แสดงอาการร้อน พระองค์จึงต้องเสด็จมาช่วยเหลือระงับความไม่สงบเรียบร้อยนั้น พร้อมกับพิทักษ์รักษาคุ้มครอง ส่งเสริมผู้คนเหล่านั้นให้ได้รับผลแห่งคุณงามความดีมีเรื่องราวในคัมภีร์หลายแห่งบรรยายว่า พระอินทร์มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธเจ้า ทรงช่วยเหลือมาตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในพระชาติต่าง ๆ จนถึงพระชาติสุดท้าย ในพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน พระอินทร์ทรงอนุเคราะห์พระสงฆ์บุคคลผู้ปฏิบัติธรรม ทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาในการตอบปัญหา นอกจากนี้บทบาทในการช่วยเหลือของพระอินทร์มิได้จำกัดอยู่แต่ในมวลมนุษย์เท่านั้น ยังแผ่ไปถึงสัตว์ดิรัจฉานอีกด้วยพระอินทร์ทรงเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า บางครั้งเสด็จลงมาถามปัญหาธรรม (ส.ส. (ไทย) 15/344/272.) ทรงอุปฐากพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ คุณธรรมเด่น ๆ ที่พระพุทธเจ้าให้การยกย่องพระอินทร์ คือ ความกตัญญูกตเวที การประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ การเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน ไม่กล่าวคำส่อเสียด ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่ มีวาจาสัตย์และเป็นคนไม่โกรธ (ส.ส. (ไทย) 15/257/376.) พระอินทร์ปรากฏองค์ในฐานะเทพผู้เป็นอุปฐากของพระพุทธเจ้า เป็นผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรม ดังนั้นบทบาทต่าง ๆ ของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนา ทำให้พระองค์เป็นบุคคลที่ควรยกย่องเป็นบุคคลในอุดมคติ ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ ทั้งต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระสงฆ์ และพุทธบริษัทอื่น ๆ อันเป็นแรงจูงใจให้คนทำความดีเพื่อเข้าถึงความเป็นพระอินทร์ หรือใช้วิธีการปฏิบัติตนแบบพระอินทร์ เพื่อตั้งมั่นในคุณความดีเรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์นั้น ได้รับการสืบทอดสอนกันตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ในพระไตรปิฎกก็ได้ประมวล

หลักคำสอนจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สักกสังยุต (ส.ส. (ไทย) 15/247-271/355-395.) จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นย่อมส่งผลถึงภาวะอันควรที่จะเป็นได้ในอนาคต เพราะได้สั่งสมคุณงามความดี และยึดหลักปฏิบัติอย่างถูกต้อง ผู้เขียนเห็นว่าผู้ใดก็ตามปรารถนาที่จะเป็นเทวดาพระอินทร์ ก็สามารถปฏิบัติหลัก วัตตบท 7 ประการ และบุคคลที่อยู่ในโลกมนุษย์ก็สามารถปฏิบัติได้ เมื่อมีความตั้งใจและสร้างคุณงามความดีเพื่อให้เกิดเป็นบารมีแก่ตนเอง

กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความหมายของพระอินทร์ คำว่า สกก มีรูปวิเคราะห์ว่า อสุเร เชตฺต สกฺกณฺณาตีตฺตสฺสโก แปลความว่าผู้สามารถชนะอสูรได้ชื่อว่า สักกะ (พระมหานั่งกฤษณ์ นิพนธ์โย (กรัตพงษ์), 2550 : 7) คำว่า อินท มีรูปวิเคราะห์ว่า อินฺทิตฺตปรมิสฺสริเยน ยฺชฺชเตตฺติอินฺโท แปลความว่า ผู้ปกครองผู้อื่น ชื่อว่า อินทะ ท้าวสักกะมีพระนามหลายพระนาม พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระนามของท้าวสักกะกับเจ้าลิจฉวีมหาลีแต่ละพระนามบอกถึงคุณสมบัติหรือความดีที่พระองค์เคยทำมาในอดีตว่า (ส.ส. (ไทย) 15/257/375) คือ 1. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ท้าวสักกะเป็นมาณพชื่อว่า มฆะ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวมฆะ 2. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานมาก่อน ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า บุรินททะ 3. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสักกะ 4. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ที่พักอาศัย ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าววาสวะ 5. ท้าวสักกะทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสหสนันย์ 6. ท้าวสักกะทรงมีนางอสุรกายนามว่าสุชาเป็นขาบริณี ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสุชัยบดี และ 7. ท้าวสักกะทรงครองราชย์สมบัติด้วยความยิ่งใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า เทวานมินทะ

ดังนั้น ชื่อที่นิยมมากที่สุดคือ คำว่า สกก คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่ดังนั้นพระอินทร์ ก็คือ ท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นเทพที่พุทธศาสนิกชนคุ้นเคยมากที่สุด คงเพราะเหตุที่พระองค์เป็นเทพที่คอยสนับสนุนและดูแลพระพุทธศาสนาตลอดในฐานะเป็นพุทธสาวกนั่นเอง พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมาก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไปและเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่าท้าวสักกะ มีปรากฏทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติและตัวตนในปัจจุบัน พระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเล่มมีเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมาก และรวบรวมเรื่องราวของท้าวสักกะไว้เป็นหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เรียกว่า สักกสังยุต (ส.ส. (ไทย) 15/25/354.) และกล่าวถึงประวัติการบำเพ็ญบารมีไว้โดยละเอียด ทั้งในอรรถกถาธรรมบทและอรรถกถาชาดก เรื่องราวของท้าวสักกะในอดีต จะพบใน อรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่ และพบในอรรถกถาธรรมบทบ้าง ส่วนท้าวสักกะองค์ปัจจุบันพบอยู่ในสักกสังยุตเป็นส่วนใหญ่และปรากฏในอรรถกถาธรรมบทบ้างในปฐมเทวสูตร สักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตตบท 7 ประการอย่างบริบูรณ์เพราะได้บำเพ็ญวัตตบท 7 ประการ จึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท 7 ประการนั้น (ส.ส. (ไทย) 15/257/375) ได้แก่ 1) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต 2) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต 3) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต 4)

ไม่พูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต 5) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือนมีการบริจาคเป็นประจำยินดีในการเสียสละ ครวที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต 6) พูดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ 7) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

เมื่อครั้งที่ท้าวสักกะได้เกิดเป็นท้าวสักกะเทวราชในภพดาวดึงส์พร้อมเพื่อนร่วมทำบุญ ในสมัยนั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นที่อยู่ของพวกอสูรมาก่อน เมื่อท้าวสักกะเกิดขึ้นทรงรังเกียจที่จะปะปนกับเหล่าอสูร เมื่อพวกอสูรจัดงานเลี้ยงต้อนรับเทพบุตรเกิดใหม่ และเมื่อเหล่าอสูรดื่มน้ำทิพย์จนมึนบังเกิดขึ้นที่ได้เขาพระสุเมรุ ด้วยอำนาจบุญของเหล่าอสูร และปรากฏต้นไม้ชื่อจิตตปาลี (แคฝอย) ก็บังเกิดขึ้น เป็นต้นไม้ประจำพอสูร เมื่อถึงเวลาที่ดอกจิตตปาลีบาน เหล่าอสูรก็หวนคะนึงถึงถิ่นเดิมและรู้สึกว่่าตรงนี้ไม่ใช่ภพของตน ทำให้เกิดความแค้นที่ท้าวสักกะจับพวกตนเหวี่ยงลงมา จึงได้ทำสงครามกับท้าวสักกะเพื่อชิงดาวดึงส์คืน (เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, 2520 : 176) การก่อสงครามระหว่างเทพกับอสูรนี้เรียกว่า เทวาสुरสงคราม ส่วนมากเทพจะมีชัย และเพื่อเป็นการป้องกันนคร ท้าวสักกะจึงให้สร้างกำแพงล้อมรอบนครดาวดึงส์ถึงห้าชั้น โดยให้นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ ยักษ์ และเทพชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นกองกำลังรักษาการณ์ ให้มีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียว ชื่อว่า จิตตกุตทวารารโกตถกะ และให้ประดิษฐานรูปของพระอินทร์ไว้ที่ประตูนั้นด้านละสองรูป (วิชฌณีย์ เสนาะกล้า, 2530, : 23)

ลักษณะของพระอินทร์

พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น อรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า มีรูปร่างสูงถึง 3 คาวุต (ขุ.ธ.อ.(ไทย) 2/156.) รูปร่างของท้าวสักกะในวรรณคดีบาลี มีลักษณะงดงามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน (เกื้อพันธ์ นาคบุปผา : 200)

หน้าที่ของพระอินทร์

พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผู้บรรลุนิพพาน หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกลั่นแกล้ง ท้าวเธอก็จะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือ ให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุนิพพาน เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดกพระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาศรมให้เมื่อตอนออกผนวช เป็นต้น (เกื้อพันธ์ นาคบุปผา : 216) วิชฌณีย์ เสนาะกล้า สรุปหน้าที่ของพระอินทร์หรือท้าวสักกะดังนี้

1. ทรงอยู่ในฐานะนักปกครอง เนื่องจากทรงเป็นเทพสูงสุดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก่อปรด้วย ความสง่างามของราชาและคุณลักษณะของหัวหน้าอันเป็นผู้ปกครอง พระอินทร์จะประกาศศักดิ์ของ กษัตริย์ โดยการออกคำสั่ง เหล่าเทพทั้งหลายย่อมต้องประนมกรน้อมเกล้าคอยสนองเทวโองการ ลักษณะเช่นนี้มีผลต่อชุมชนต่อมาในสมัยหลัง โดยมักจะยกย่องกษัตริย์ให้มีฐานะเสมือนพระอินทร์ผู้ เป็นเจ้าแห่งเทพทั้งหลาย ซึ่งเราเรียกระบบนี้ว่า เทวราชา

2. ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก พระอินทร์ในพุทธศาสนานี้มีบทบาทในการแพร่ พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จากคัมภีร์บาลีจะเห็นว่าพระอินทร์ทรงเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระ ธรรมของพระองค์มาโดยตลอด ในบางที่เสวยพระชาติต่าง ๆ ในการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็น

พระพุทธเจ้าฉันนั้น พระอินทร์ก็เคยให้ความช่วยเหลือมาด้วยดีเช่นกัน เช่น ในครั้งที่พระโพธิสัตว์เสด็จ ออกกลุ่มหาภิกษุกรรม และทรงเสด็จสู่ม่าน้ำอินมา ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นนักบวช และตัดพระเกศา ด้วยพระขรรค์ทรง แล้วทรงโยนพระเกศาขึ้นไปในอากาศ พระอินทร์ก็ได้เหาะไปรับในทันที แล้วนำไป บรรจุในพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเมื่อคราวที่พระพุทธองค์เสด็จลงมาจากดาวดึงส์ หลังจากสอนพระอภิธรรมแก่พุทธมารดาแล้วนั้น พระอินทร์ทรงเนรมิตบันไดแก้ว บันไดทอง และ บันไดเงินถวายพุทธองค์และบริวาร นอกจากนี้ในพุทธประวัติและชาดกหลาย ๆ ตอน ก็ได้กล่าวถึง พระอินทร์ในฐานะผู้เป็นอุปถัมภ์ของพุทธศาสนา

3. ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติธรรม โดยการที่พยายามสนับสนุนศิษย์ตถาคตทั้ง บรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จทางจิตตามเป้าหมาย จะเห็นว่าพระอินทร์ได้สนับสนุน ป้องกัน และแนะนำผู้ขอธรรมทั้งหลาย ดังจะเห็นได้จากชาดกต่าง ๆ เช่น เรื่อง จันทรกุมารมโหสถ เป็นต้น อันแสดงถึงความช่วยเหลือของพระอินทร์ได้เป็นอย่างดี ในชาดกเรื่องอื่น ๆ อาจสะท้อนเห็น ความปรารถนาของพระอินทร์ที่ต้องการให้มีการก้าวหน้าทางด้านจิตใจของผู้ประพฤติธรรมโดยแท้ และในแง่ตรงกันข้าม พระอินทร์ก็ไม่พอใจต่อความเกียจคร้านของหมู่สงฆ์ หากพระอินทร์พบว่า พระสงฆ์ผู้ใดไม่เข้มแข็งหมั่นต่อการบำเพ็ญเพียรทางจิต ก็จะไปตักเตือน ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์คือเพื่อนผู้ปรารถนาดียิ่งต่อบุคคลผู้ประพฤติธรรม

4. พระอินทร์ในฐานะนักรบ กษัตริย์ย่อมมีหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ การบำบัดทุกข์และ บำรุงสุขในแผ่นดิน กล่าวคือ การยังให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาราษฎร์ และการกวาดล้างอริราช ศัตรูมิให้มารบกวนย่ำยีแผ่นดินได้ ในกรณีหลังนี้ ราชาย่อมเป็นจอมทัพโดยตำแหน่ง พระอินทร์ก็ เช่นกัน นอกจากจะทรงไว้ซึ่ง กฎและระเบียบอันงามดังกล่าวมาแล้ว ย่อมมีหน้าที่ในฐานะนักรบด้วย โดยปรากฏในทวารวดีสงครามซึ่งสงครามดังกล่าวเป็นการต่อสู้ระหว่างเทพผู้ต้องการอาณาจักร และ อสูรผู้สูญเสียอำนาจ โดยพระอินทร์ทรงลักษณะนักรบโดยบริบูรณ์ (วัชทนีย์ เสนาะกล้า : 29– 30)

ที่อยู่ของพระอินทร์

ในวรรณคดีบาลีนั้น ที่อยู่ของพระอินทร์ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ 2 ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของ ฉกามาวจร อันหมายถึง สวรรค์ 6 ชั้น ที่หวยเทพยังยินดีในเบญจกามคุณ เหตุที่เรียกสวรรค์ชั้นนี้ว่า ดาวดึงส์ กล่าวกันว่าได้จากการที่ท้าวสักกะมีอำนาจเหนือสวรรค์ชั้นนี้ ร่วมกับเทพอนุจรรอีก 32 องค์ รวมกับองค์ท้าวสักกะเองเป็น 33 องค์ สถานที่นี้จึงเรียกตามตำนานเทพผู้ครอง คือ ท้าวสักกะ และ หวยเทพรวม 33 องค์ นั่นว่า ดาวดึงส์บ้าง ตรัยดึงส์บ้าง หรือ ไตรทศบ้างบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ ปรากฏมีสวนสวรรค์อยู่ 4 แห่ง (วัชทนีย์ เสนาะกล้า : 29– 30) คือ ด้านทิศเหนือ มีสวนสวรรค์ชื่อ “นันทวัน” ในสวนมีสระโบกขรณีใหญ่ชื่อว่า สุนันทา สระนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุนันทา เมื่อครั้ง เคยชูดสระโบกขรณีไว้ ส่วนด้านทิศตะวันออก มีสวนสวรรค์ชื่อ “จิตรลดาวัน” อันแล้วด้วยเถาเลดา เป็นอเนก และมีสระใหญ่ชื่อ จิตรลดาวันโบกขรณี และสระนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุจิตราที่สร้างสระ น้ำสาธารณะ ทางทิศใต้ มีสวนสวรรค์ชื่อ “ปารุสกวัน” ส่วนนี้มีต้นมะปรางมากกว่าต้นไม้อื่นและมีสระ โบกขรณีชื่อปารุสกโบกขรณีด้วย ส่วนทางทิศตะวันตกก็มีสวนชื่อ “มิสกวัน” และมีสระ ชื่อมิสก โบกขรณีด้วย

นอกจากนี้ บนดาวดึงส์ยังมีพระเจดีย์จุฬามณี ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้นอกเมือง เทพนคร ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งแรกออกผนวช และภายหลังเมื่อทรง

ปรีนิพพานแล้ว ท้าวสักกะก็ยังคงได้ัญเชิญพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาจากมวยผมโหมพราหมณ์มาประดิษฐานไว้ในจุฬามณีเจดีย์นี้ (เกื้อพันธ์นาคบุปผา : 242) นอกจากนี้ยังมี เวชยันตปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์มีสุทธรรมาเทวสภา ซึ่งเป็นที่สำหรับท้าวสักกะประทับเมื่อทำเทเวกิจแก่เทวดาและมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ซึ่งเป็นที่ประทับของท้าวสักกะ เกิดขึ้นที่โคนต้นปารีชาติ และมีต้นปารีชาติ (ปารีชาติ) ซึ่งเกิดด้วยบุญบารมีที่ปลูกต้นทองหลวงครั้งเป็นมนุษย์ อันปารีชาตินั้นนับว่าเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์ ดอกมีกลิ่นหอมมาก พวกเทวดาถือว่าเป็นต้นไม้ดอกสูงสุดเลยทีเดีย (ช.ธ.อ.(ไทย) 2/155 – 156.)

บทบาทพระอินทร์ในการปกป้องพระพุทธศาสนา

ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มีความห่วงใยในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในบทบาทต่าง ๆ ดังเช่น การเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้เช่นเมื่อครั้งที่โหมพราหมณ์ได้รับมอบหมายให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ รู้ว่ากษัตริย์เหล่านั้นผลอกก็แอบหยิบพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวา เก็บไว้ในระหว่างผ้าโพกศีรษะ เมื่อโหมพราหมณ์กำลังแบ่งพระบรมธาตุอยู่ ท้าวสักกะสำรวจดูว่า ใครเอาพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าไป ก็ทรงเห็นว่า พราหมณ์แอบหยิบไป ทรงดำริว่าแม้พราหมณ์ก็ไม่อาจทำสักการะอันควรแก่พระเขี้ยวแก้วได้จึงทรงถือเอาจากระหว่างผ้าโพกของโหมพราหมณ์ บรรจุไว้ในผอบทองคำ แล้วนำไปยังเทวโลกประดิษฐานไว้ ณ จุฬามณีเจดีย์ (ที.ม.อ. (ไทย) 2/463)

วิเคราะห์การปฏิบัติหลักวัตรบท 7 ในพระพุทธศาสนาเพื่อให้งังเกิดเป็นพระอินทร์

ในการปฏิบัติหลักวัตรบท 7 ประการนี้ เมื่อบุคคลมีความปรารถนาที่จะบังเกิดเป็นพระอินทร์นั้น ย่อมนำหลักนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจังและปฏิบัติอยู่เนื่อง ๆ เพราะเป็นหลักธรรมที่ต้องสร้างบารมีกับบุคคลที่อยู่ในโลกมนุษย์ เพื่อให้ถึงความพร้อมและสามารถ ปฏิบัติได้ ดังหลักธรรมต่อไปนี้

7.1 เลี้ยงดูบิดามารดา บุคคลที่เกิดมาแล้วย่อมกระทำต่อบิดามารดาหรือกตัญญูกตเวทิตะ และเห็นความสำคัญอยู่เนื่อง ๆ ว่าหน้าที่ของบุตรธิดานั้น ควรจะปฏิบัติอย่างไร และรู้ว่าบุคคลที่เป็นบิดามารดานั้นเป็นผู้มีความอุปการะเลี้ยงดูเรามา แล้วตอบแทนคุณท่านอย่างเตรียมเปี่ยมก็ได้ชื่อว่า เป็นคนที่เลี้ยงดูบิดามารดา ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงการบำรุงบิดามารดานั้น จะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้ ในเรื่องการบำรุงหรือการตอบแทนคุณมารดาบิดานอกจากแบ่งออกเป็นบำรุงทางกายและการบำรุงทางใจ ยังอาจแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) การบำรุงที่เป็นโลกิยะ คือ การตอบแทนท่าน 5 อย่าง ก. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราจักเลี้ยงท่านตอบ ข. ช่วยทำกิจของท่าน ค. ดำรงวงศ์สกุล ง. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท และ จ. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212.)

2) การบำรุงที่จัดเป็นโลกุตตระ เช่น การทำให้มีศรัทธา เหตุที่พระพุทธเจ้าแบ่งไว้แบบนี้ อาจถือตามประเภทของบุตรก็ได้ เพราะพระพุทธเจ้าได้แบ่งบุตรไว้เป็น 3 ประเภท คือ ก. อติชาตบุตร คือบุตรที่มีศรัทธาและศีลมากกว่ามารดาบิดา ข. อนุชาตบุตร คือบุตรที่มีศรัทธาและศีลเสมอกับมารดาบิดา และ ค. อวชาตบุตร บุตรที่มีศรัทธาและศีลน้อยกว่ามารดาบิดา (ช.อ.อิติ.(ไทย) 17/74/431.)

บุตรทุกประเภทอาจตอบแทนพระคุณมารดาบิดาแบบโลกิยะได้ แต่อดีตชาติบุตรเท่านั้นที่สามารถตอบแทนมารดาบิดาแบบโลกุตระได้ เพราะมีศรัทธาและศึลยิ่งกว่ามารดาบิดา นอกจากดูแลบำรุงทางกายแล้วต้องบำรุงดูแลด้านจิตใจของท่านอีกด้วย เช่น หมั่นพาไปทำบุญตักบาตรหรือทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอในวันสำคัญ กล่าวคือ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น เพื่อเป็นการร่วมกิจกรรมระหว่างกันในครอบครัว อีกทั้งยังช่วยให้ท่านดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องประกอบด้วยสัมมาทิฐิ เช่น ทำให้ท่านมีศรัทธา ทำให้เป็นคนมีศีล เป็นคนกล้าเสียสละหรือบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อคนอื่นได้ เป็นคนมีสมาธิ มีปัญญารู้แจ้งในพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

7.2 ต้องเคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูล บุตรธิดาเมื่อรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อบิดามารดาแล้ว ต้องอาศัยความรู้รอบเกี่ยวกับการแสดงออกทำความเคารพต่อญาติพี่น้องทั้งฝ่ายบิดาและมารดา โดยให้ความเคารพ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยพระพุทธศาสนากล่าวถึง หลักการระ 6 หมายถึง ความเคารพ

1. พุทธคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระพุทธเจ้า หมายถึง ความเคารพนับถือพระพุทธเจ้าด้วยการกราบไหว้บูชา ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

2. ธัมมคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระธรรม หมายถึง ความเคารพนับถือพระธรรมด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ที่เรียกว่า ปรียัติสัทธรรม

3. สังฆคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระสงฆ์ หมายถึง ความเคารพนับถือพระสงฆ์ด้วยการกราบไหว้ แสดงกิริยาที่นอบน้อมต่อท่าน

4. ลิกขาคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในการศึกษา (สิกขา) หมายถึง ความเคารพเอื้อเพื่อในการศึกษาด้วยการตั้งใจใฝ่ศึกษา

5. อัปมาทคารวตา มีความเคารพในความไม่ประมาท หมายถึง ความเคารพเอื้อเพื่อในความไม่ประมาทด้วยการไม่เป็นผู้เลินเล่อเผลอสติ

6. ปฏิสันถูการวตา มีความเคารพในการต้อนรับ หมายถึง ความเคารพเอื้อเพื่อในการทำปฏิสันถารด้วยการไม่ทำตนให้เป็นคนใจแคบ ต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม (อง.ฉกภ. (ไทย) 22/303/368.)

ความเคารพ ความนับถืออย่างหนักแน่น ความเอื้อเฟื้อด้วยกิริยาที่นอบน้อม เช่น การลูกรับ การคำนับ หรือการทำอภิวาท เป็นต้น รวมถึงการประพัตติมารยาทอย่างอื่นด้วยความตั้งใจ ไม่กระด้างกระเดื่อง การแสดงความเคารพนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพนอบน้อม เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู ความเคารพในบุคคลที่ควรแก่การเคารพ เช่น พระรัตนตรัย บิดามารดา ครู อาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่ตลอดถึงความเคารพในสิ่งมีชีวิต ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้มีความเคารพ

7.3 กล่าวแต่วาจาที่อ่อนหวาน หลักปฏิบัติเกี่ยวกับคำพูดหรือการแสดงออกทางวาจานั้นเป็นสิ่งสำคัญเพราะแสดงถึงการมีความอ่อนน้อมและกิริยามารยาทที่น่านับถือและเป็นผู้ควรแก่การคบหาสมาคมอยู่เนื่อง ๆ เพราะไม่เกิดโทษหรือความทุกข์ในกายหน้า ซึ่งหลักการพูดจาอ่อนหวานนั้นได้ปรากฏอยู่ในหลัก สังคหวัตถุ 4 ประการ คือ สังคหวัตถุ 4 (ที.ปา. (ไทย) 11/313/295.) แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสมานสามัคคี หมายถึง การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกัน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่บิดามารดากับบุตรธิดาสามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ศิษย์กับครู อาจารย์ จนกระทั่งประชาชนระหว่างประเทศ เพราะเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการ

แสดงออกซึ่งความกตัญญู และความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม หลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันมี 4 ประการ ดังนี้

1) **ทาน** หมายถึง การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยานัยสำคัญ ของทานในสังคหวัตถุนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ เน้นผู้รับเป็นสำคัญเช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย 4 กล่าว คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น การให้ทาน จึงควรให้ด้วยความมีเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุนีตาส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้น การให้ด้วยวัตถุสิ่งของ จึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับ 3 ลักษณะ ได้แก่ ก) ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอปป้อ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา ข) ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกันและกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ค) ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ประรณานูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ทวดยายทวด ตา ยาย และบิดา มารดาผู้มีอุปการคุณ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), 2528 : 275-280)

ทานหรือการให้นั้น ย่อมเป็นประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุข เบิกบานใจ และอิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการสละความเห็นแก่ตัว ผู้รับย่อมได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอื้อเฟื้อ และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญู ถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับปานนี้ก็จะมีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/7/7.) ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู

2) **ปิยวาจา** หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) **อิตถจริยา** หมายถึง ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4) **สมานัตตตา** หมายถึง เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่น ไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/42.)

การวางตนอย่างเหมาะสมพอดีเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งสามารถผูกพันรักษาใจกันไว้ได้เป็นอย่างดีเพราะมนุษย์รักนับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว แต่เกลียดชังความไม่เสมอต้นเสมอปลาย ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เย่อหยิ่ง ถือตัว หรือทะนงตัว ดูหมิ่นกัน เป็นธรรมดาประจำโลกที่คนทั้งหลายย่อมไม่เท่ากัน ด้วยทรัพย์สิน ยศ ศักดิ์บริวาร และศิลปวิทยาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้หาได้เป็นเครื่องกีดกันขัดขวางคนผู้ไม่เสมอกันมิให้รักใคร่สนิทสนมกันไม่แต่กลับเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมความรักความนับถือสนิทสนมกัน

7.4 ไม่กล่าวคำส่อเสียด หลักปฏิบัติข้อนี้ เป็นการพูดที่เป็นวาจาสุภาพ และคำพูดที่กล่าวถึง ไม่พูดคำส่อเสียด เพราะจะทำให้ตนเองเดือนร้อนส่งผลต่อให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย ดังนั้นจะต้องไม่กล่าว คำส่อเสียด เพื่อให้เกิดความเจ็บใจต่อบุคคลอื่น เป็นการยับยั้งชั่งใจและมีสติก่อนพูดโดยพิจารณาโดย แยกคายก่อนพูด พระพุทธศาสนากล่าวถึง การคิดพิจารณาก่อนทำพูดคิดคือ หลักโยนิโสมนสิการ คำว่า “โยนิโสมนสิการ” เป็นคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หมายถึง ความคิดหรือการพิจารณาในใจโดย อูบายอันแยกคาย คิดพิจารณาอย่างไร และคิดแค่ไหน จึงจัดว่าเป็นความคิดโดยอูบายแยกคาย ในบท นี้จะให้ความหมาย คำที่เป็นไวพจน์หรือคำที่ใช้แทนคำว่าโยนิโสมนสิการ และบ่อเกิดหรือที่เกิดของ โยนิโสมนสิการ พร้อมด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและที่อื่น ๆ คำว่า โยนิโส มาจาก ศัพท์ว่า โยนิ ซึ่งแปลว่าเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด (ที.ม.อ. (ไทย) 2/11/556.) ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก มีคำที่ให้ความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการปรากฏอยู่มากมาย เช่น พิจารณาโดยแยก คาย มนสิการโดยแยกคาย มนสิการ อูบายวิธีใสใจใคร่ครวญ ไตร่ตรอง คำนึงถึง เป็นต้น และจาก กลุ่มคำที่มีความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการเหล่านี้ จะเห็นถึงระดับของการนำโยนิโสมนสิการไปใช้ ในความหมายต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์และสถานการณ์ได้ดังต่อไปนี้

1. การพิจารณาอย่างถูกต้อง เหมาะสม ก่อนบริโภคอาหาร เช่น พระพุทธองค์ได้เทศนาแก่ พระอริยสาวก ให้พิจารณาโดยแยกคายในการฉันอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อ ตกแต่ง แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ของร่างกายเท่านั้น (ม.ม. (ไทย) 13/24/27.)

2. การมนสิการ การไตร่ตรอง การคิด ให้รอบคอบ ก่อนกล่าววาจา เช่น ที่พระพุทธองค์ทรง ย้ำให้มนสิการก่อนที่จะตอบ (ม.ม. (ไทย) 12/357/394.) หรือ ให้ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนกล่าวติ เตียนหรือกล่าวสรรเสริญผู้อื่น (อง.ทุก. (ไทย) 20/135/117.)

3. การไตร่ตรอง การคำนึงถึงในการเล่าเรียน เนื้อความแห่งธรรมอย่างถูกวิธี ถูกทาง ดังเช่น พุทธพจน์แสดงว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ยอมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกชาตกะอัพภูตธรรมและเวทลละ พวกเขาเล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา” (ม.ม. (ไทย) 12/238/254.)

4. การคำนึงถึงอย่างเข้าใจ ถูกทาง เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข เช่น ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วง ไปแล้ว ไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งทีล่วงไปแล้วให้ละ สิ่งที่ยังมาไม่ถึงก็เป็นสิ่งที่มาไม่ถึงไม่ต้อง นำมาคิดคำนึง (ม.อ. (ไทย) 14/272/319.) หรือในขณะที่ใกล้จะตายให้คิดคำนึงแต่ในแง่มุมที่ดี ใน กุศลที่ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังพุทธพจน์ที่ว่า “โภคทรัพย์ทั้งหลายเราได้บริโภคแล้ว คนที่ควรเลี้ยงเราได้ เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลายเราได้ข้ามพ้นแล้วทักษิณามีผลสูงขึ้นไปเราได้ให้แล้ว และพลีกรรม 5 อย่างเราได้ทำแล้ว” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/61/104.) ดังนั้นจึงถือว่าเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการ

5. การพิจารณาอย่างสำรวม โดยการสำรวมในอินทรีย์ทั้ง 5 (ม. ม. (ไทย) 12/ 23 / 22.)

6. ความตั้งใจ มุ่งมั่น เพียรปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม (วิ.ม. (ไทย) 4 /35/ 44.)

7. การพิจารณาสาเหตุตามเหตุปัจจัย เป็นเหตุให้เกิดปัญญา (ที.ม. (ไทย) 10/57/31.)

8. การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใสใจ ใคร่ครวญ การพิจารณาโดยอูบายวิธีที่แยกคาย เช่น พิจารณาว่าไม่เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง พิจารณาว่าเป็นทุกขในสิ่งที่เป็นทุกข (ที.ปา.(ไทย)11/149/109.)

9. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายหรือใสใจลมหายใจเข้าออกด้วยความเพียร สัมผัสปัญญาและสติ (ม.อ. (ไทย) 14/148/190.) เป็นต้น

ดังนั้น ความหมายของคำว่า “โยนิโสมนสิการ” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเทศนาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้วิธีพิจารณาโดยแยกแยะ ทั้งในการกิน การพูด การศึกษาหาความรู้ ตลอดจนการพิจารณาเมื่ออยู่ในภาวะวิกฤตหรือเมื่อใกล้ตาย เป็นต้น

7.5 ไม่มีความตระหนี่ การมีความตระหนี่ถือว่ายังไม่ได้สลัดความโลภออกจากจิตใจ ซึ่งส่งผลถึงความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด เพราะมีจิตใจที่ต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่หลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวถึง หลักจาคะ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน “ความเสียสละเป็นคุณธรรมเครื่องยึดโยงน้ำใจไมตรี ระหว่างพี่น้อง ระหว่างมิตรกับมิตรระหว่าง นายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างสามีกับภรรยา ระหว่างชุมชนกับชุมชน ความเสียสละขยายขอบเขตออกไปมากเพียงใด ความสงบสุข ความมั่นคง ย่อมแผ่ไพศาลออกไปมากเพียงนั้น ความเสียสละเป็นคุณธรรมดำรงสังคมโดยแท้ สังคมที่สมาชิกในสังคมเป็นผู้เสียสละเป็นนักเสียสละย่อมเป็นสังคมไม่ขาดความร่วมมือ ไม่แก่งน้ำใจ” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2540 : 69-80) ตามทัศนะคติของพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวถึง จาคะ แปลว่า “การสละ หรือสละให้ หมายถึง การให้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นการสละออกไปเป็นการสละทั้งภายในและภายนอก ภายนอกสละวัตถุ ภายในสละกิเลสความโลภ โดยไม่มีความตระหนี่หวงแหนและไม่ปรารถนาสิ่งใดตอบแทน มุ่งแต่จะสงเคราะห์ช่วยเหลือให้ผู้รับได้ประโยชน์ มีความยินดี พอใจ สุขใจในการให้ และการให้นั้นเป็นการให้ด้วยเมตตากรุณานอกจากนี้ ยังไม่เป็นการให้ทานเพราะเห็นแก่อุปนิสัย (สุขเจือกิเลสคือโลกียสุข หรือสุขในไตรภพ) ย่อมไม่ให้ทานเพื่อภพใหม่แต่ให้ทานเพื่อกำจัดกิเลส เพื่อไม่ก่อภพต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538 : 421-422)

ดังนั้น ผู้ที่จะต้องการบังเกิดเป็นพระอินทร์ จะต้องละความตระหนี่ออกจากจิตใจ พร้อมทั้งส่งเสริมภายในใจด้วยการบริจาคหรือจาคะ เพื่อเป็นการสร้างบารมีหรือสร้างบุญกุศลเกิดขึ้นภายในใจ เพราะ จาคะเป็นการสละ แบ่งปันทรัพย์ภายนอก อันเป็นสิ่งที่จับต้องด้วยกายได้ ประกอบด้วยสิ่งของอันเป็นที่รัก และทรัพย์ภายใน อันเป็นสิ่งที่จับต้องด้วยกายไม่ได้ เป็นการสละที่ประกอบด้วยความเจตนา แสดงออกด้วยความหวังใจซึ่งกันและกัน

7.6 มีความสัตย์ ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรักสมัคสมานสามัคคีนั้น ย่อมเกิดจากความมีหลักธรรมที่ชื่อตรงต่อกัน ในพระพุทธศาสนา กล่าวถึงหลักธรรมที่ช่วยอุปการะสำหรับการครองเรือน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และดีงาม คือ หลักฆราวาสธรรม ดังนี้ ฆราวาสธรรม 4 คือ ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ 4 ประการ ดังนี้

- 1) สัจจะ ความจริง ชื่อตรง ชื่อสัตย์ จริ่งใจ พูดจริง ทำจริง
- 2) ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
- 3) ซันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง ทนทานไม่หวั่นไหว มั่นใจในจุดหมาย ไม่ท้อถอย
- 4) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว (ส .ส. (ไทย) 15/845/316), (ขุ.สุ. (ไทย) 25/311/361.)

ผู้มีความซื่อสัตย์ซื่อตรงนั้น เป็นหลักธรรมที่ช่วยอยู่ในชุมชนหรือครอบครัวดีงาม สร้างความเจริญเกิดขึ้น เพราะมีความพูดจริง ทำจริง ย่อมได้ประโยชน์ต่อการกระทำนั้นอย่างมีความสุข และยังสมารถเป็นหลักธรรมที่ปฏิบัติแล้วย่อมไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้

7.7 ระวังความโกรธไว้ได้ คำว่า ความโกรธ หมายถึง ภาวะที่ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขุนเคือง แห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความชัง กิริยาที่ชัง ความเป็นผู้ชัง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ความเป็นผู้พยาบาท ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้าย ความเพาะวาจาชั่ว ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต ดังคำอธิบายว่า “ คำว่ายอมโกรธเคือง ได้แก่ ย่อมโกรธเคือง คือ แค้นเคือง ขุนเคือง ได้แก่ ทำความโกรธเคือง ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏ รวมความว่า ย่อมโกรธเคืองเพราะคำนิินทา” (ขุ.ม. (ไทย) 29/61/200.) ความโกรธ คือ ความฉุนเฉียว ความขุ่นเคืองใจอย่างแรง ความไม่พอใจอย่างแรง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2531 : 416) สาเหตุการเกิดความโกรธตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัย 2 ประการ คือ 1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาวะที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดความโกรธซึ่งเกิดจากภายในของ บุคคล มาจาก อวิชชา ความไม่รู้ อกุศลมูล 3 มูลเหตุให้เกิดความโกรธ อโยนิโสมนสิการ ความไม่ทำไว้ในใจโดยอุบายแยบคาย ต่อเมื่อถูกอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจกระทบเข้ากับทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเป็นสมุฏฐานให้เกิดอาการขุ่นเคือง ฉุนเฉียว เตือดตาล คิดประทุษร้าย อาฆาต แสดงออกมาทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งรุนแรงมากหรือน้อย ก็เรียกว่ามีความโกรธ ความโกรธ เริ่มจากน้อยไปหามาก เกิดขึ้นตามลำดับ และ 2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาวะที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดความโกรธจากเหตุภายนอก สาเหตุ ที่ทำให้โกรธมีมากมาย เช่น ถูกดูหมิ่นเกลียดชัง ถูกหักหลังรังแก ถูกขัดแย้งขัดขาน ถูกข่มขู่ถูกข่มขู่ ถูกตำหนิเสียหาย ถูกใส่ร้ายป้ายสี ถูกติฉินนินทา สาเหตุแม้จะมีมากจนดูเหมือนว่า ไม่อาจจะบรรยายได้หมด เหตุที่ทำให้ความโกรธเกิดขึ้นมีกล่าวไว้ ในอาฆาตวัตถุสูตร ว่า สาเหตุแห่งความอาฆาต หรือ ความโกรธมีอยู่ 10 ประการ คือ 1. เขาเคยทำความเสียหายให้แก่เรา 2. เขากำลังทำความเสียหายให้แก่เรา 3. เขาจะทำความเสียหายให้แก่เรา 4. เขาเคยทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 5. เขากำลังทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 6. เขาจะทำความเสียหายให้แก่คนที่เรารัก 7. เขาเคยช่วยเหลือคนที่เราชัง 8. เขากำลังช่วยเหลือคนที่เราชัง 9. เขาจะช่วยเหลือคนที่เราชัง และ 10. โกรธโดยไร้สาเหตุ (โกรธแม้สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ) (อภ.ทสก. (ไทย) 24/79/151.)

การปฏิบัติในทางตรงกันข้ามเพื่อมิให้ความโกรธเกิดขึ้น หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวกับกัปปวิธีระงับความโกรธ มีปรากฏอยู่มากมายหลายแห่งด้วยกัน ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการระงับความโกรธ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอน เหล่าพระสงฆ์ตอนหนึ่ง ความว่า พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดี ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ พึงชนะเหล่าและเหล่าด้วยคำสัตย์ ผู้เขียนขอเสนอหลักธรรมในการระงับความโกรธ คือ (1) หลักสมาธิ (2) หลักสติสัมปชัญญะ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

(1) หลักสมาธิ ในพระอภิธรรมปิฎก (อภิ.สง. (ไทย) 34/15/29; อภิ.วิ (ไทย) 34/206/175.) ได้กล่าวไว้ว่า “สมาธิ” หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ (สมถะ) สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิ สัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคอันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ “สมาธิ” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคหมายถึง ภาวะที่จิตมีอารมณ์อันเดียวฝ่ายกุศลชื่อว่า สมาธิ (วิสุทธิ (ไทย) 38/134.) “สมาธิ” ในหนังสือพุทธธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า “สมาธิ” เป็นความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คากำหนดความของสมาธิที่พบ

เสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียกสั้นๆว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป โดยคัมภีร์รูนอรรถกถาระบุ ความหมายจากัดลงไปอีกว่า สมาธิ คือ ภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและใจความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบสม่ำเสมอ และด้วยดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552 : 824 – 825) ดังนั้น ดับความโกรธด้วยสมาธิ คือการทำจิตให้ตั้งมั่นในระดับฌานต่าง ๆ เพื่อให้จิตใจไม่ฟุ้งซ่านไปในความรัก และความชิงหรือความโกรธได้แล้ว ผู้ที่เจริญสมาธิสม่ำเสมอจึงเป็นผู้โกรธได้ยาก เพราะอาศัยสมาธิระงับไว้นั่นเอง

(2) หลักสติสัมปชัญญะ สติ เป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาคือเป็นยอดแห่งธรรม สติมีบทบาทอย่างมากในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การมีชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือการใช้สติอยู่เสมอในการครองชีวิต สติเป็นตัวการทำให้ระมัดระวังตัว ป้องกันไม่ให้พลาดตกไปในทางชั่วหรือเสื่อม โดยเฉพาะยิ่งในการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากสังสารวัฏสติดียังมีบทบาทเป็นอย่างมาก

ชีวิตของเรามีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมด 4 แห่ง คือ (1) ร่างกายและพฤติกรรม (กาย) (2) เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ (เวทนา) (3) ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ (จิต) (4) ความนึกไตร่ตรอง (ธรรม) ถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครอง ณ จุดทั้งสี่นี้แล้วก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัยไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส เป็นทางนำไปสู่ความรู้แจ้งอริยสัจธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) : 812) อีกทั้งพระพุทธองค์ยังทรงตรัสเกี่ยวกับบทบาทของสติที่กระจายอยู่ในหัวข้อธรรมต่าง ๆ แสดงถึงความสำคัญของสติความว่า “สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ความจำได้ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์ (สติที่เป็นใหญ่) สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์ (สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค (สติที่เป็นทางเอก) นี้แหละ เรียกว่าสติ บุคคลผู้ประกอบ ประกอบพร้อมดำเนินไป ดำเนินไปพร้อมเป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยสตินี้ เรียกว่า ผู้มีสติ” (ขุ.ม. (ไทย) 29/3/13.) สติเป็นตัวสำคัญในการปฏิบัติธรรม เพราะความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผอเรอ การคุมใจไว้กับกิจหรือกุ่มจิตไว้กับส่วนที่เกี่ยวข้อง จำกิจการที่ทำและคำที่พูดแล้ว แม้นานได้ สติเมื่อซึ่งระลึกได้บ่อย ๆ ในสิ่งที่ถูกกระทำ 5 อย่างคือ นิเวธน์ อายตนะ ชันธ์ โพชฌงค์ และอริยสัจ จนเห็นความจริงว่าทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ส่วน สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนักรู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่นึกได้ มักมาคู่กับสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) : 433) สัมปชัญญะนี้เป็นธรรมที่มักปรากฏควบคู่กับสติ สัมปชัญญะก็คือปัญญา การฝึกฝนในเรื่องสตินี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา สัมปชัญญะหรือปัญญาก็คือความรู้ความเข้าใจตระหนักรู้ชัดต่อสิ่งที่ สติกำหนดไว้นั้น หรือต่อการกระทำในกรณีนั้นว่า มีความมุ่งหมายอย่างไร สิ่งที่ทำนั้นเป็นอย่างไร ปฏิบัติต่อมันอย่างไร และไม่เกิดความหลงหรือความเข้าใจผิดใด ๆ ขึ้นมาในกรณีนั้น ๆ สัมปชัญญะในสัมมาสติ จึงเป็นตัวปัญญาในสัมมาทิวฏฐิ ที่มุ่งเข้าหามรรคมีองค์แปด หรืออริยสัจ 4 ดังนั้น สติเปรียบเสมือนทำนบกั้นกระแสของกิเลสเหล่านั้น ความโกรธ หรือโทสะเป็นกระแสที่สำคัญของกิเลสในโลก ต้องมีสติคอยกำกับคอยระมัดระวัง ก็จะสามารถกักกันความโกรธที่จะเกิดขึ้นหรือว่าที่เกิดขึ้นแล้วให้บรรเทาลงไปได้ บางทีโกรธจนปวดศีรษะ หรือ บางทีมันจี้ขึ้นมาบ่อย ก็ต้องพกยาไว้บ้างยาที่ช่วยให้บรรเทาคลายเครียด ถ้าเมื่อสติไม่พอก็ต้องใช้ยาช่วยบ้าง ไม่ประมาท สติกับความไม่ประมาทเป็นอย่างเดียว

บทสรุป

การปฏิบัติหลักวัตรบท 7 ในพระพุทธศาสนาเพื่อบังเกิดเป็นพระอินทร์ การปฏิบัติธรรมนั้นย่อมส่งผลถึงภาวะอันควรที่จะเป็นได้ในอนาคต เพราะได้สั่งสมคุณงามความดี และยึดหลักปฏิบัติอย่างถูกต้อง ผู้เขียนเห็นว่าผู้ใดก็ตามปรารถนาที่จะเป็นเทวดาพระอินทร์ ก็สามารถปฏิบัติหลักวัตรบท 7 ประการ คือ (1) เลี้ยงดูบิดามารดา (2) การประพฤติดนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ (3) การเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน (4) ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่ (5) มีวาจาสัตย์ และ เป็นคนไม่โกรธ ซึ่งบุคคลที่อยู่ในโลกมนุษย์ก็สามารถปฏิบัติได้ เมื่อมีความตั้งใจและสร้างคุณงามความดีเพื่อให้เกิดเป็นบารมีแก่ตนเองย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ปรารถนาที่จะเข้าถึงซึ่งเทวดาพระอินทร์ และย่อมอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. (2520). **พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2542). **หลักการพัฒนาตน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระมหาหนึ่งฤทัย นิพโกโย (กรัตพงษ์). (2550). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รังษีสุนทร. (2549). **พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2531). **พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- วัชธานีย์ เสนาะล้ำ. (2530). **คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วัชธานีย์ เสนาะล้ำ. (2528). **คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย** ในหน้า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.